

РОЗВИТОК ХУДОЖНЬОГО СПРИЙМАННЯ ДРАМАТИЧНОГО ТВОРУ МАЙБУТНІМИ ВЧИТЕЛЯМИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті розглянуто особливості, характер художнього сприймання драматичного твору. Висвітлено теоретично обґрунтовану систему формування художнього сприймання драматичного твору майбутніми вчителями під час вивчення української літератури.

Ключові слова: художній текст, художнє сприймання, драматичний твір.

У Законі України “Про освіту”, Національній доктрині розвитку освіти у XXI ст. перед вищими навчальними закладами поставлено завдання забезпечити підготовку кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, а підготовка педагогічних працівників є центральним завданням модернізації освіти, провідним принципом державної освітньої політики.

Саме педагоги вищих навчальних закладів покликані вирішувати складний комплекс питань соціальної особистості, залучення студентів до цінностей культури, формування в них високих громадянських якостей, наукового та художнього світогляду, потреби в збереженні та подальшому примноженні духовних і матеріальних надбань українського народу. У послідовному й ефективному розв’язанні зазначених питань надзвичайно важливою є діяльність викладачів літератури, які, використовуючи естетично-виховні можливості художнього слова, прагнуть формувати в майбутніх учителів емоційно-естетичне ставлення до навколишньої діяльності, розвивати почуття прекрасного, стимулювати інтереси й потреби в спілкуванні зі світом мистецтва, вчать оволодівати досвідом інноваційної професійно-педагогічної діяльності, набуття вмінь і навичок творчого моделювання уроків. А прилучатись до літератури – це не лише знати, але й уміти відчувати, висловлювати власне ставлення до подій, героїв, зображених у творі, розуміти авторський підтекст. Успішно розв’язати ці складні завдання можна лише за умови врахування специфічних особливостей літератури як мистецтва слова.

Нинішній етап удосконалення й розвитку освіти, поряд з іншими чинниками, передбачає просування в освітню сферу останніх досягнень фундаментальної науки, особливо тих, що сприяють формуванню цілісного світосприйняття і наукових методів мислення. А це означає, що майбутній учитель повинен набути у вищому навчальному закладі вмінь трансформувати фундаментальні знання в педагогічні технології.

Проблеми художнього сприймання творів літератури стали предметом дослідження психологів, педагогів, літературознавців, серед яких І.Д. Бех, Н.М. Білоус, Л.С. Виговський, М.М. Волков, Н.Й. Волошина, В.Й. Гриневич,

С.О. Жила, І.С. Костюк, Л.Ф. Мірошніченко, Є.А. Пасічник, Т.Д. Полозова, М.О. Рудяк, К.П. Фролова, В.В. Халін та ін.

Метою статті є теоретичне обґрунтування значення роботи з розвитку художнього сприймання драматичного твору майбутніми вчителями в процесі вивчення української літератури й вищому навчальному закладі. Систематизувати теоретичний матеріал з методики аналізу художнього тексту, визначити місце аналізу драматичного твору в навчальному процесі та його вплив на формування творчої особистості.

Першоосновою процесу художнього сприйняття є розуміння студентами літератури як мистецтва слова. За останнє десятиріччя зазнала значних змін і програма з української літератури, в еволюції й корекції якої знайшли відображення пошуки науковців, письменників. А процес національно-культурного відображення, викликаний змінами в суспільно-політичному житті українського народу, зумовлює сьогодні необхідність концептуального переосмислення історії вітчизняної літератури ХХ ст. Зокрема, літературний розвиток останнього десятиліття прикметний посиленою увагою до художньої спадщини цієї епохи, відкриттям замовчуваних її сторінок, реабілітацією імен репресованих чи незаслужено забутих письменників, повернення до активного мистецького життя їхніх творів, як і творів митців української діаспори, та головне – зміною орієнтацій, переглядом узвичаєних питань і явищ літературознавчих інтерпретацій.

Із цього приводу слухними є слова І. Дзюби: “Сьогодні важливо говорити не лише про втрачене, а й про збережене та здобуте. Нам варто навчитися бачити і цінувати оцю незнищенність, виваженість української культури, оті вперті зусилля більших чи менших її діячів – бачити все, що вони спромоглися зберегти і сказати для нас, у прозорій чи завуальованій формі” [2, с. 36].

Письменники, які творили в епоху панування радянської ідеології, водночас розхитували її “з середини”. Усвідомлено чи напівусвідомлено заглиблюючись у суть речей, зокрема, у суть понять людського й людяного, обстоюючи моральні та етичні цінності, вони розкривали й духовну стійкість, і суспільні деформації чи деформацію характеру людини іноді набагато точніше, ніж соціологи й публіцисти. Сприйняти, усвідомити, зробити індивідуальним надбанням духовне багатство, яке несуть ці твори, – завдання, що вимагає високих духовних сил і творчості. Його виконання просто неможливе без розвинутого літературного сприйняття студентами. Фундаментом, на якому базується вміння викладача літератури формувати в майбутніх учителів здатність глибоко сприймати й розуміти художній твір, є його власне літературне сприйняття. Високий рівень розвитку художнього сприймання саме і є тією основою, на якій разом з іншими чинниками створюються навчально-методичні технології вивчення літератури, драматичного твору, зокрема, технології духовного збагачення й літературно-естетичного розвитку студентів.

Драматичний твір може стати засобом духовного збагачення студентів, засобом формування моральних і громадських ідеалів лише за умови розвинутого художнього сприймання, яке забезпечує досягнення високих думок і

почуттів, відображених у художніх образах, і перетворення їх на факт власної свідомості.

Так, аналізуючи думку твору Я. Стельмаха “Провінціалки”, звертаємо увагу на те, як суспільне буття визначає свідомість, адже автор не тільки знайомить нас із типом осіб, що не здатні до боротьби, до відстоювання своїх принципів і поглядів, зрештою, свого права на власні думки та почуття, на особисте щастя, а й переконливо демонструє, як відступництво таких героїв звільняє та полегшує шлях войовничому й нахабному, без честі та совісті, міщанському агресивному началу, як одне зло породжує інше, втягує у своє зачароване коло нестійкі душі. Дійові особи цієї трагікомедії: Лідія Андріївна – містечковий провізор, що овдовіла рік тому й має дорослу дочку, котра має вступити до інституту на істфак; дочка Таня – дівчина скромна, нерозбещена, але й не позбавлена жвавого інтересу до сучасності та маминої життєвої хватки, тільки значно модернізованої; Борис – власник дачі, де тимчасово живуть ці гості з провінції (його мати звідти ж родом, а батько нині – ректор того ВНЗ, до якого хоче вступити Таня); кохана Бориса – Світлана, безперечно, більш досвідчена та активна, ніж цей учений муж, без п’яти хвилин доктор наук, 35-річний холостяк. Борис любить Світлану, вона єдина душа, що має доступ до його внутрішнього світу, є розрадою його самотності. Ну і, нарешті, приятель господаря дачі – Сергій, саме він втілення “зла”, яке так плідно поширює навколо себе. Лікар-педіатр за фахом, він, для годиться, двічі на тиждень по три години займається професійною діяльністю: консулює дітей і не гребує “вдячністю турботливих мам”, а головним своїм заняттям зробив “лівий” сервіс: обладнує приватні автомобілі пристроями проти крадіжок і заробляє на цьому щодня по 100, а то й більше карбованців.

Гроші, легкодоступний “дефіцит”, приголомшують провінціалок. Та й не дивно: Борис і Світлана теж залежать від цього “столичного” ділка. І ось він усім своїм розбещеним способом життя штовхає ошелешених “домашніх кішок” на “лев’ячу” стежку. Під його розтлінним впливом у скромній працівниці районної аптеки прокидається хижак, із турботливої матінки, спонукувана тим же материнським почуттям, Лідія Андріївна перетворюється на жорстоку, ділову, навіть страшну у своєму цинізмі вимагательку.

Уявила собі жінка, що така сама доля, як і її землячці, у яку колись закохався приїжджий парубок, може випасти доньці, порівняла своє скромне, безрадісне удовине життя з тим, яке могла б здобути Таня, заодно забезпечивши і її старість, – і дала волю потайним силам. Підпоївши Бориса, коли він глибоко страждав від зрадливості Світлани, вона спровадила до нього свою дочку, а потім, апелюючи до його сумління, почала нав’язувати її йому в дружини.

Автор безжально вивертає напоказ аморальність людей, позбавлених надійних етичних орієнтирів, громадського сумління й порядності, наголошує на розтлінності паразитичного способу життя. Закономірна й метаморфоза Тетяни. Зло породило зло: хижачка-мати тут же й покарана. Дочка відкинула її геть і як непотрібну їй особу, і як свідка свого морального падіння.

А жертвою цієї купівлі-продажу стає Борис – нерішучий, не здатний на волюві дії й самозахист.

Молода “левиця”, яка щойно відчула свою силу, випробовує вже на ньому свої кігтики. А поява на дачі Світлани, котру Борис перед тим прогнав разом із Сергієм, змушує її ще наполегливіше тягти його за собою: “Ходімо, любий... Ну що ж ти? Ходімо”. Завершується п’еса багатозначною ремаркою: “І піднімаються вони по сходах...”. Як переконливо показує драматург, зсув у соціальній психології, руйнування морально-етичних основ суспільства (а це вже наслідок передкризової ситуації не в економічній, а соціально-політичній сфері життя) особливо згубно позначаються на молоді, нестійких, несформованих душах.

Слушно висловився про основні проблемні вузли п’еси “Провінціалки” М. Кудрявцев: “Краї інтелекту й духовності, перед наступом у своїй цинічній нахабності міщанства, трагедію людяності, що опинилася в безсиллі і безвиході, у полоні суспільного фарисейства й подвійної моралі, спостерігаємо в цікавій гостро конфліктній трагікомедії Я. Стельмаха” [4].

Велику роль тут відіграє ще й порівняння та зіставлення. У педагогічній практиці доцільно застосувати порівняння варіантів, рівні рецензії на прочитаний текст. Важливою є художня деталь. Робота над деталлю значно складніша, ніж інші методичні прийоми роботи з текстом. Вона потребує активності, творчого пошуку, глибокого роздуму.

Звідси випливає, що сприймання драматичного твору не може бути обмеженим усвідомленням його інформативного змісту, а потребує поглиблених роздумів, що розкривають його прихований образливий смисл, підтекст.

Адже, будучи внутрішнім актом, функцією людської психіки, художнє сприймання водночас не зводиться до первинного процесу, який виділяють психологи в ланцюзі: відчуття–сприймання–мислення. Його своєрідність зумовлена особливостями самого мистецтва, специфікою художнього образу як найважливішої естетичної категорії, що поєднує в собі засіб відображення та пізнання, осмислення й оцінювання проблем людського буття, вираження ставлення до нього. Процес художнього сприймання є одним із найскладніших у духовному житті людини, а своєрідність сприймання драматичних творів зумовлена специфікою самої літератури як мистецтва слова, що впливає на читача словесно вираженим змістом, підтекстом образів та ситуацій, стилю, жанру твору.

Висновки. Отже, першоосновою процесу художнього сприймання є розуміння студентами літератури як мистецтва слова. Одним із чинників, що забезпечує ефективність вивчення літератури майбутніми вчителями, є аналіз художнього твору в його художній цілісності. А відтак, драматичний твір має бути освоєний як особлива естетична цілісність. Художнє сприймання залежить не тільки від об’єктивних даних твору, а й суб’єктивних особливостей читача, його життєвого досвіду, смаків, уподобань, уяви та почуттів, мовленнєвого розвитку і є одним із найскладніших процесів у духовному житті людини. Саме тому необхідне посилення уваги до естетичного й загального розвитку студен-

та, від чого залежить рівень сформованості майбутнього вчителя. А професійна компетентність учителя є тим фактом, що забезпечить його можливість і здатність у майбутньому стимулювати духовний розвиток своїх учнів.

Список використаної літератури

1. Дем'янівська Л. Українська драматична поема / Л. Дем'янівська // Проблематика, жанрова специфіка. – К. : Вища школа, 1984. – 160 с.
2. Дзюба І. Між культурою і політикою / І. Дзюба. – К., 1998. – 36 с.
3. Діброва В. Проблема збереження національної тотожності за умов тоталітаризму / В. Діброва // Слово і час. – 1991. – № 3.
4. Кудрявцев М. Ідеї, конфлікти, характери / М. Кудрявцев. – Кам'янець-Подільський, 1995. – 155 с.
5. Лісовський А.М. Морфологія художнього твору і вивчення літератури в школі / А.М. Лісовський. – Житомир : Полісся, 2004. – 129 с.
6. Стельмах Я. Провінціалки / Я. Стельмах. – К., 1991. – 11 с.

Стаття надійшла до редакції 20.01.2014.

Дорош Г.А., Ткачук Г.А. Развитие художественного восприятия драматического произведения будущими учителями в процессе изучения украинской литературы

В статье рассмотрены особенности, характер художественного восприятия драматического произведения. Представлена теоретически обоснованная система формирования художественного восприятия драматического произведения будущими учителями при изучении украинской литературы.

Ключевые слова: *художественный текст, художественное восприятие, драматическое произведение.*

Dorosh G., Tkachuk G. Development of artistic perception of a dramatic work future teachers in the study of ukrainian literature

The article discusses the features of the artistic nature of perception dramas. Theoretically based system of formation of the dramatic work artistic perception by future teachers while studying Ukrainian literature is presented.

The main attention is paid to the basic laws of the specific dramatic work of art.

The system of dramatic principles embodied in the play and formed by expressive means of life description used by the author is shown while being analysed.

It is noted that one of the main objectives of the study of Ukrainian literature in school is just an analysis of fiction. All the instructional and innovative techniques used by teachers in the class-room must depend on the content and peculiarity of the dramatic work.

To be involved in literature – is not only to know but also to be able to feel, to empathize, to express their own attitude to the position of the characters depicted in a dramatic work, to understand the implications of the authors idea.

One of the main methodological preparation of teachers of Ukrainian literature at the present stage is to master the experience of innovative vocational and educational activities, acquiring skills of creative knowledge modeling.

Artistic perception depends not only on objective data but also on the subjective features and reader, his life experiences, tastes, preferences, imagination of a feelings language development.

Understanding of the structure, revealing the characteristics and particular artistic originality of the work, helps the teacher means of find analysis in which the work reveals t all the wealth of artistic sense to the students. Hence dramatic work must be learned as a special aesthetic integrity.

Key words: *artistic text, artistic sensibility, dramatic work.*